

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Райна Димитрова Гаврилова

катедра История и теория на културата, Философски факултет, Софийски университет
«Св. Климент Охридски»

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **'доктор'**
в област на висше образование *Социални, стопански и правни науки*
професионално направление ... 3.1. *Социология, антропология и науки за културата.*
докторска програма *Културология*“ (Теория и история на културата. Антропология на
традиционното общество в България – XV – XIX век)

Автор: *Кристина Ангелова Дончева*.....

Тема: *“Празник и промяна. Коледа и Гергьовден от XIX до XXI век”*.....

Научен ръководител: *проф. д-р Райна Димитрова Гаврилова, катедра История и
теория на културата, Философски факултет, Софийски университет «Св. Климент
Охридски»*

Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Софийския университет № РД-38-640/ 12.11.2019 г. и последваща видоизменяща заповед № РДІ38-664/27.11.2019 г. съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *“Празник и промяна. Коледа и Гергьовден от XIX до XXI век”* за придобиване на образователната и научна степен **'доктор'** в област на висше образование *Социални, стопански и правни науки* с автор *Кристина Ангелова Дончева*, докторантка в редовна форма на обучение към катедра История и теория на културата на софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Представените от Кристина Дончева материали са в съответствие със Закона за развитие на академичния състав (старият закон) и включват следните документи:

- молба до Ректора за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- копие от диплома за висше образование (ОКС 'магистър')
- заповеди за записване в докторантура;

- заповед за провеждане на изпит от индивидуалния план и съответен протокол за издържан изпит по специалността
- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията –като част от биографията);
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи.

Кратки биографични данни за докторанта

Познавам Кристина Дончева от времето, когато тя се включи и успешно завърши магистърската програма Мениджмънт и социализация на културното наследство към катедра История и теория на културата и бях научен ръководител на магистърската ѝ теза върху кулинарния дискурс в България от възникването му до съвременността. Кристина е завършила бакалавърската програма на специалност Културология след една сравнително радикална преориентация: тя има средно икономическо образование. Нейният систематичен ум и интерес към материалния живот ме убедиха да стана научен ръководител и на докторската ѝ теза. По време на докторантската си подготовка, Кристина водеше семинарните занимания по Историческа антропология, в хода на които добави нови знания и разбирания и към собствения си изследователски капитал.

Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Традиционните празници са сред най-любимите и подробно изследвани теми на етнологията в България. Натрупан е значителен емпиричен материал; публикувани са немалко традиционни и нови интерпретации. Причината докторантката да се насочи към тази тема беше интересът ѝ към промените (или липсата на промени) в два от най-популярните празници, Гергьовден и Коледа, и най-вече тяхното социално битие в последните три десетилетия, маркирани от значителни икономически, социални и културни промени. Нейното изследване се разположи и получи финансова подкрепа от един голям проект на част от екипа на специалност Културология, озаглавен „Новата празничност: общности, идентичности и политики в XXI век“ и подкрепен от Фонд научни изследвания при МОН. Доколкото останалите изследователите по проекта се насочиха по-скоро към

новите празници и празнувания, Кристина пое наблюдаването и изследването на два типични традиционни празника и то във всичките им елементи и проявления, с което набави материал за запълването на една осезаема липса.

Познаване на проблема

Изследването на традиционните празници изисква като неотменима първа задача доброто познаване на съществуващата литература и архиви. Една част от работата на Кристина е посветена именно на представяне на това, което се знае. Прегледани са всички основни етнографски публикации и основните изследвания, публикувани в различни периоди. Докторантката е систематизирала материала и предлага своето отношение към някои от важните текстове и автори, като обръща сериозно внимание на марксистката историография, която е оценена, без да се подценява нейната идеологическа изкривеност. Прави впечатление, че тя си служи с твърде разнообразни източници, създадени от средата на 19 до първите две десетилетия на 21 век, независимо че работи доста по-уверено с публикувани етнографски материали, отколкото с източници от медиите днес, както и с интервютата.

Методика на изследването

Кристина Дончева дефинира избраната методология като еkleктична. Водещо място е дадено на функционалистката парадигма, като празниците са разглеждани главно като инструменти за адаптиране и поддържане на малките и големи общности в различните периоди и за задоволяване на известни човешки нужди. Тя се позовава и на някои структуралистски тези (за бинарните опозиции, например), без да възприема структуралисткия подход като водещ. В Увода тя представя основните подходи при изследването на ритуала и празника, но по-късно споменава и прилага само някои от тях, когато коментира функциите на празника. Изследователските методи са най-вече извличането на информация, обобщението и анализа на източници и научни публикации (за историческата част) и прякото наблюдение с известен брой интервюта за съвременната ситуация. Тя дефинира и последователно изследва два терена – големия и малкия град (София и Златоград). Ключови за нейните изводи са интервютата с група информанти от двата ѝ основни терена.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е организиран в ясна логическа схема. Двата празника са последователно изследвани в историческа перспектива и като съвременни практики, като главите имат огледална структура, което позволява лесно сравняване и дава плътност на наблюденията.

Уводът на работата е разгърнат в 28 страници. В него присъстват задължителните за такъв труд формулировка на задачите, както и представяне на методологията, методите и плана на работа, но неговият обем се дължи най-вече на детайлното дефиниране на използваните основни понятия като празник и ритуал и прегледа на общите изследвания и българската традиция в тези област. Авторката не задава нови и оригинални тези, но направеният преглед е приносен с обхвата си.

Първа глава, озаглавена Гергьовден и Коледа в исторически план, представя на 50 страници обобщено описание на празничния ред. Изложението е подробно и систематизирано. Разделите, посветени на „традиционния празник“ са полезни за по-незапознатата публика, но носят малко нова информация за специалистите. От друга страна, двете подточки „Първите трансформации“ за първи път представят систематично развитието на празниците след 1878 г. и до съвременността (което пък прави заглавието на разделите очевидно неточно, доколкото е огледан цял век). Изследвани са както институционалните аспекти, така и обществените и частни практики. Извлечената от малобройните научни публикации информация за времето от 1878 до 1944 г. е допълнена със сведения и подробности от ретроспекциите на нейните информанти, което позволява да се долови и „човешката“ история на официализиращите се празници. Особен интерес представляват обобщените изводи за културното значение на празника, събрани в две отделни подточки (I.2.3 и I.3.3). Докторантката прави анализ на ритуалите на празниците, който може да бъде мислен именно като културологичен, т.е. обединяващ тези и подходи на антропологията, семиотиката, историческата антропология, социологията. Изложението ги свързва малко механично и оставя усещане за реферативност, но добре представя комплексната природа на празника и неговите явни и скрити смисли.

Втора и Трета глава имат идентична структура и ще ги разгледам общо, независимо, че Кристина е избрала да ги разгледа поотделно. Озаглавени съответно „Коледа днес“ и „Гергьовден днес“ те разглеждат последователно публичните събития, частните събития, търговските стратегии и пътуванията, свързани с празниците в София и Златоград. Отделните части представят, коментират и анализират материал набран изключително по

време на теренни наблюдения и чрез интервюта. Интервюираните са участници, подбрани според нуждите на случаен принцип и представени като „типични случаи“; отделно са интервюирани представители на туристически агенции. Използвани са наблюдения на Коледа и Гергьовден в София и на Гергьовден в Златоград. Описанието на Коледа в Златоград е извлечено от интервюта. Допълнителна информация е почерпена от средствата за масова информация. Тази част на дисертационния труд е и основният принос на докторантката: подобно систематично изследване на съвременното празнуване се осъществява за пръв път и събраните материали формират ценен архив. Представянето и коментирането на публичните празнични събития („запалване на елхи“, базари, концерти) е първо за България, доколкото ми е известно и предлага ценен материал за изследване на динамиката на колективните практики. Потребителското поведение е друга успешно намерена тема. Съпоставянето на стратегиите на търговците с възприятията на пазаруващите не може да претендира за изчерпателност, но елементите на картината са намерени удачно (макар и малко хаотично) и за анализа им са използвани текстове на съвременни социолози и антрополози. Интерпретациите на отделни актове или поведения, най-вече в подточките „Изводи и заключения“, са авторски. В ред случаи Кристина коментира писаното от антрополози и социолози, като се съгласява или дистанцира от тях; периодично се прави съпоставка с традиционната празничност, което помага да се освети именно еволюцията на празника.

Заключението на работата се връща към формулираните в Увода три хипотези: утвърждаването на Коледа и Гергьовден като *съвременните* времеви ориентири, тръгващи от дълбока традиция и рамкиращи възприятията на съвременния човек; изразеното запазване на традициите в малкия град; отварянето на частното пространство към публичното в ситуацията на празника. Създаването на национална държава и институционализирането на празниците се открояват като основен фактор за тяхната нова публичност, която според авторката прегръща езиците на храненето, музиката и поканата за творчество. Самото изследване ясно показва два други публични аспекта – търговския и включването на сферата на услугите, които авторката не добавя тук, което намирам за пропуск.

Приложенията на дисертацията включват Библиография състояща се от 263 заглавия; въпросник, използван при интервютата и анонимизиран списък на респондентите.

Авторефератът представя хипотезите на дисертационния труд и пътищата за тяхната проверка. Тук откриваме и формулировка на задачите, които не присъстват така ясно заявени в текста на работата (?), но помагат за по-добро разбиране на авторската изследователска

цел. Представени са основните тѐзи, кратко обобщение на включените практики и събития материал; изводите и заключенията.

Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Предложеният за рецензиране дисертационен труд предлага и по мое мнение прави добър опит да защити своята хипотеза, че Коледа и Гергьовден са станали двата основни репера на митологичното време в съвременната културна ситуация, които маркират изместеното и обезценено, но неизлично циклично мислене на съвременното общество. Изследването е базирано на нов оригинален материал, събран от докторантката; реконструирана е за първи път цялостно и документирано историята на двата празника. Натрупаните материали представляват архив на многоликата реалност на фрагментирани общности, която може да се установи само при съпоставката на разнородни източници. Сравнителното представяне на празника от различни гледни точки, както по линията публично-частно, така и по оста малък-голям град позволява да се проследи еволюцията на културните практики в съвременността. Ред съвременни културни събития за първи път са анализирани като нови културни практики, които позволяват по общи изводи за културната ситуация.

Дисертационният труд има потенциала да бъде ценно помагало в разработването на културните политики на малките и големи общини. Интервютата дават възможност да се хвърли поглед върху нагласите, очакванията и възприятията на техните жители; да се идентифицират успешните стратегии и да се преодолеят инерцията и дефицитите.

Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката е представила два свои текста, публикувани в научни издания, които представят теренната работа и част от първите изводи по темата на дисертацията.

Критични забележки и препоръки

В хода на изложението бяха споменати някои бележки и въпроси. Като по-обща бележка, би ми се искало комерсиализацията на празника да бъде дискутирана по-подробно. Заключение и частите около празничното поведение на магазините и моловете дават достатъчно материал, но организирането на публични прояви с платен вход би могло да бъде добавено и дискутирано. Това би позволило да се провери по-обща, но неспомената

хипотеза, че консумацията, потребяването на материални и духовни продукти, на храни, напитки и развлечения се е превърнало в същност на празника. Коментираното жертвоприношение, дори и в църковното отбелязване на празника, изглежда почти напълно изличено или по-скоро комутирано, т.е. трансформирано във финансова жертва. Бих искала да чуя отговор по тази хипотеза. По-скоро като съжаление трябва да отбележа, че липсата на лично теренно наблюдение в Златоград по време на Коледа е осезаема.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд представлява оригинален принос в науката и отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за придобиване на научната и образователна степен „доктор“.

Кристина Дончева доказва, че притежава теоретичната подготовка и изследователските умения за самостоятелна научно-изследователска работа. Работата е оригинална, използваните източници, изследвания и интервюта са цитирани коректно. Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Кристина Ангелова Дончева в област на висше образование: *Социални, стопански и правни науки* професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология“ (Теория и история на културата. Антропология на традиционното общество в България).

04 февруари 2020 г.

Рецензент:

проф. д-р Райна Гаврилова

(ак. дл. н. ст. име фамилия)